

Περίληψη :

Στις ελληνικές παροικίες των παραδουνάβιων πόλεων της Ρουμανίας (Βραΐλα, Γαλάτσι) αναπτύχθηκε κατά το δεύτερο μισό του 19ου αιώνα, και ιδίως από τη δεκαετία του 1870 και μέχρι το 1900, μια ιδιαίτερως ζωντανή εκδοτική δραστηριότητα. Εκδόθηκαν δεκάδες βιβλία, κυρίως καταστατικά κοινοτήτων και σχολείων, λόγοι και λογοτεχνικά κείμενα. Από τις αρχές του 20ού αιώνα το κέντρο της ελληνικής τυπογραφίας μεταφέρθηκε στην Κωνσταντζα, στα ρουμανικά παράλια του Εύξεινου Πόντου και στο Βουκουρέστι. Επίσης, πάρα πολλές ελληνικές εφημερίδες εκδόθηκαν στη Ρουμανία, ιδίως στη Βραΐλα, κυρίως πολιτικού χαρακτήρα.

Χρονολόγηση

Μέσα 19ου αιώνα - Μεσοπολεμική περίοδος

Γεωγραφικός εντοπισμός

Ρουμανικά παράλια Εύξεινου Πόντου

1. Εισαγωγικά

Στις Παραδουνάβιες Ηγεμονίες, τη Βλαχία και τη Μολδαβία εκδόθηκε ένας αξιόλογος αριθμός βιβλίων από τα τέλη του 17ου αιώνα και μέχρι το 1821. Τα βιβλία αυτά, συνήθως εκκλησιαστικά και εκπαιδευτικά, τυπώθηκαν σε τυπογραφεία που βρίσκονταν υπό τον έλεγχο είτε εκκλησιαστικών προσωπικοτήτων (μητροπολιτών, επισκόπων, ηγουμένων) είτε των ίδιων των ηγεμόνων. Αυτά τα τυπογραφεία, δηλαδή, δεν ήταν εμπορικές επιχειρήσεις, όπως τα γνωστά ελληνικά τυπογραφεία της Βενετίας, που θα έπρεπε να ρυθμίζουν την πολιτική τους με βάση τις επιθυμίες της αγοράς, αλλά αντίθετα συνδέονταν με τις πολιτικές και εκκλησιαστικές αρχιηγείες της «καθ' ημάς Ανατολής» και τις φιλοδοξίες που είχαν.¹

Τα ελληνικά τυπογραφεία που λειτούργησαν μετά το 1830 στα αστικά κέντρα της Βλαχίας και της Μολδαβίας, και ιδίως στα παραδουνάβια λιμάνια ([Βραΐλα](#), [Γαλάτσι](#)), ήταν επιχειρήσεις Ελλήνων ομογενών, όχι σπάνια υπηκόων του ελληνικού κράτους.² Αυτά τα τυπογραφεία εξέδιδαν βιβλία όχι μόνο στην ελληνική γλώσσα αλλά και στα ρουμανικά, συχνά και στα γαλλικά, στα γίντις (γερμανοεβραϊκά) και στα ιταλικά, ικανοποιώντας έτσι τις ανάγκες των κατοίκων των πολυεθνικών και πολύγλωσσων λιμανιών των Ηγεμονιών.

2. Η ελληνική βιβλιοπαραγωγή κατά το δεύτερο μισό του 19ου αιώνα

Από το 1830 ελληνικά βιβλία στις Παραδουνάβιες Ηγεμονίες τυπώνονταν κυρίως στο Βουκουρέστι και το Ιάσιο,³ ενώ μέχρι το 1860 τα ελληνικά βιβλία που εκδόθηκαν στη Βραΐλα και το Γαλάτσι ήταν ελάχιστα, καθώς περιορισμένη ήταν γενικότερα η εκδοτική δραστηριότητα στις πόλεις αυτές.⁴ Μετά την ένωση της Βλαχίας και της Μολδαβίας το 1859 ο αριθμός των τυπογραφείων αυξήθηκε πολύ, και φυσικά και η έκδοση ελληνικών και ρουμανικών βιβλίων.

Από το 1864 μέχρι το 1900 τυπώθηκαν τουλάχιστον 96 ελληνικά βιβλία στη Βραΐλα και 55 στο Γαλάτσι, ενώ στο Βουκουρέστι 59.⁵ Είναι σαφές ότι στο δεύτερο μισό του 19ου αιώνα το κέντρο του ελληνικού βιβλίου στη Ρουμανία είχε μετατοπισθεί από την πρωτεύουσα στα λιμάνια, τα οποία άλλωστε συνιστούσαν και τις πόλεις με το μεγαλύτερο αριθμό Ελλήνων. Πολύ λιγότερα ελληνικά βιβλία εκδόθηκαν στη [Δοβρουτσά](#), και αυτά μετά την ενσωμάτωση της περιοχής στη Ρουμανία το 1878, και συγκεκριμένα μόλις 3 στην [Κωνσταντζα](#) και 2 στην [Τούλτσα](#).⁶

2.1. Ελληνικά τυπογραφεία στα παραδουνάβια κέντρα

Ελληνικά βιβλία εκδίδονταν τόσο από τυπογραφεία που ανήκαν σε Έλληνες όσο και από τυπογραφεία Ρουμάνων καθώς και Εβραίων, Γάλλων, Ιταλών ή άλλων ξένων που είχαν εγκατασταθεί στη Ρουμανία. Είναι χαρακτηριστικό το ότι στο Γαλάτσι περίπου τα μισά από τα ελληνικά βιβλία τυπώθηκαν στους εκδοτικούς οίκους των Fr. Thiel, I. Nebunelli και άλλων ξένων. Το μόνο αξιόλογο τυπογραφείο που ανήκε σε Έλληνα ήταν του Φραγκίσκου Μομφερράτου, που λειτούργησε κατά την περίοδο

1845-1871 και κατά τη δεκαετία του 1860 εξέδωσε τουλάχιστον 10 ελληνικά βιβλία. Πολύ παλαιότερα (1848-1849) ο Φραγκίσκος Μομφερράτος είχε ιδρύσει τυπογραφείο στη γειτονική Βραΐ λα.⁷

Στη Βραΐ λα ελληνικά βιβλία τυπώθηκαν από τα τυπογραφεία του ιερέα Anastasie R. Brăileanu, του Βούλγαρου Η.Δ. Panicikon, των Theodorovici & Constantinescu.⁸ Ξεχωριστή περίπτωση επιτυχημένης και σταθερής επί πολλά χρόνια παρουσίας στο ελληνικό βιβλίο στη Ρουμανία συνιστούσε το «Τυπο-Λιθογραφείο Π.Μ. Πεστεμαλτζιόγλου». Ο Πεστεμαλτζιόγλου, γεννημένος στην [Προύσα](#) της Μικράς Ασίας το 1831, δραστηριοποιούνταν στον εκδοτικό χώρο από το 1858 ως συντάκτης εφημερίδων και τυπογράφος.⁹ Στα 1870 ίδρυσε το πρώτο του τυπογραφείο («Τρίγωνον»), που σε δύο χρόνια εργασίας εξέδωσε πάνω από 20 βιβλία, τα περισσότερα μάλιστα στην ελληνική γλώσσα.¹⁰ Το 1873 ίδρυσε το «Τυπο-Λιθογραφείο Π.Μ. Πεστεμαλτζιόγλου», που μέχρι το 1915, οπότε και έκλεισε, ήταν η μεγαλύτερη εκδοτική επιχείρηση στην πόλη και τιμήθηκε με μετάλλια και επαίνους σε διεθνείς εκθέσεις. Εξέδωσε πάνω από 150 βιβλία, τα περισσότερα στα ρουμανικά (108) και πολλά στα ελληνικά (περίπου 30). Μερικά από τα ελληνικά βιβλία, όπως το λεύκωμα *Παλιγγενεσία της Ελλάδος* με χαλκογραφίες αναφερόμενες στην επανάσταση του 1821, ήταν πολυτελείς εκδόσεις.¹¹ Το 1881 ίδρυσε και ένα παράρτημα στην Κωνσταντζα, που στάθηκε ένα από τα πρώτα τυπογραφεία της πόλης.¹²

2.2. Κατηγορίες βιβλίων

Τα ελληνικά βιβλία που εκδίδονταν στα παραδουνάβια κέντρα ήταν ποικίλου χαρακτήρα. Ένα μεγάλο τμήμα ήταν κανονισμοί ή «προγράμματα» διαφόρων ελληνικών [εκπαιδευτικών ιδρυμάτων](#), συνήθως των μεγάλων ιδιωτικών εκπαιδευτηρίων της Βραΐ λας και του Γαλατσίου, όπως π.χ. του εκπαιδευτηρίου Βενιέρη. Πολύ λιγότερα ήταν αντίθετα τα σχολικά εγχειρίδια, καθώς οι ανάγκες των σχολείων καλύπτονταν από βιβλία τυπωμένα στην Αθήνα ή στην Κωνσταντινούπολη.¹³ Αρκετές εκδόσεις ήταν καταστατικά κοινοτήτων και λογοδοσίες επιτροπών, αλλά και επικήδειοι λόγοι. Δεν έλειπαν επίσης τα λογοτεχνικά έργα, συνήθως ποιήματα ή και θεατρικά έργα πατριωτικής θεματολογίας. Ας σημειωθεί εδώ ότι στη Βραΐ λα τυπώθηκε το 1870 και *Η στρατιωτική ζωή εν Ελλάδι*, ένα από τα πλέον αξιόλογα πεζογραφήματα της ελληνικής λογοτεχνίας του 19ου αιώνα.¹⁴

3. Η ελληνική βιβλιοπαραγωγή κατά το πρώτο μισό του 20ού αιώνα

Από τις αρχές του 20ού αιώνα η ελληνική εκδοτική δραστηριότητα περιορίζεται σημαντικά.¹⁵ Δε φαίνεται να εκδίδονται πλέον ελληνικά βιβλία στην Τούλτσα, ενώ και στο Γαλάτσι ο αριθμός των βιβλίων πρέπει να μειώθηκε ριζικά. Ακόμα και στη Βραΐ λα, το σημαντικότερο κέντρο του ελληνικού βιβλίου στη Ρουμανία, η παραγωγή είναι περιορισμένη.¹⁶ Το μόνο ελληνικό τυπογραφείο που θα ιδρυθεί, του «Έθνους», υπό τη διεύθυνση του Λ. Κωστομύρη, θα περιοριστεί κυρίως στην έκδοση της ομώνυμης εφημερίδας, ενώ από τα πρώτα Μεσοπολεμικά χρόνια η έδρα του θα βρίσκεται στο Βουκουρέστι.¹⁷

Στην περίοδο του Μεσοπολέμου κανένα ελληνικής ιδιοκτησίας τυπογραφείο δε λειτουργεί στη Βραΐ λα, ενώ ελάχιστες είναι εν γένει οι ελληνικές εκδόσεις. Τα σημαντικότερα τυπογραφεία ήταν εβραϊκά.¹⁸ Τα κέντρα του ελληνικού βιβλίου θα είναι πια κατά κύριο λόγο το Βουκουρέστι, όπου εκδίδονται και σχεδόν όλες οι ελληνικές εφημερίδες, και η Κωνσταντζα. Στην τελευταία, ιδιαίτερα δραστήριο ήταν το τυπογραφείο-βιβλιοπωλείο του Χ. Βουρλή («Οβίδιος»).¹⁹

4. Ο ελληνικός Τύπος

Οι ελληνικές εφημερίδες που εκδόθηκαν στη Βραΐ λα, το Γαλάτσι και την Κωνσταντζα κατά το δεύτερο μισό του 19ου αιώνα συνιστούν ένα αξιόλογο τμήμα του ελληνικού Τύπου της διασποράς που άνθισε εκείνη την περίοδο, ιδίως μάλιστα στην Τεργέστη, στην Αίγυπτο και στη [Βουλγαρία](#).²⁰

Συνολικά κυκλοφόρησαν τουλάχιστον 3 ελληνικές εφημερίδες στο Γαλάτσι και πάνω από 15 στη Βραΐ λα. Οι εφημερίδες ήταν κυρίως πολιτικές, συνήθως εβδομαδιαίες ή μη τακτικής κυκλοφορίας. Έδιναν έμφαση στις πολιτικές εξελίξεις στην

Ελλάδα, ενώ όχι σπάνια σχολίαζαν τη δράση των κοινοτικών επιτροπών. Συχνά εμπλέκονταν σε διαμάχες με ρουμανικές ή και βουλγαρικές εφημερίδες.²¹

Η πρώτη ελληνική εφημερίδα ήταν ο *Ερμής*, που τυπωνόταν στη Βραΐλα και της οποίας γνωρίζουμε μόλις 2 φύλλα (2, 6 Σεπτεμβρίου 1848). Η εφημερίδα ήταν δίγλωσση και έδινε έμφαση στη συνεργασία Ελλήνων και Ρουμάνων κατά την επανάσταση του 1848.²² Πιο σημαντική ήταν η παρουσία εφημερίδων που κυκλοφόρησαν τις τρεις τελευταίες δεκαετίες του 19ου αιώνα, όπως οι *Σύλλογοι* (1873-1893), ο *Ερμής* (1873-1876) και ο *Ελεύθερος Λόγος* (1895-1901). Στην Κωνσταντζα εκδόθηκαν περιοδικά (*Θάλεια*, 1923-1924) και ημερολόγια.²³

Λίγες εφημερίδες είχαν χαρακτήρα περιοδικών, όπως η *Αποθήκη των Ωφελίμων Γνώσεων*, που κυκλοφόρησε κατά τα έτη 1864-1865 στη Βραΐλα, ενώ δεν έλειπαν και κάποια σατιρικά φύλλα, καθώς μάλιστα το είδος ήταν σε άνθηση και στην Ελλάδα εκείνη την περίοδο. Η σημαντικότερη σατιρική εφημερίδα ήταν πιθανότατα η *Μαϊμού*, που κυκλοφόρησε επίσης στη Βραΐλα. Ο πλέον αξιόλογος Έλληνας δημοσιογράφος στη Ρουμανία ήταν ο βραϊλινός Διονύσιος Μεταξιάς-Λασκαράτος, εκδότης του *Ελεύθερου Λόγου*.²⁴

1. Πολλές είναι οι μελέτες για τα τυπογραφεία στις Παραδουνάβιες Ηγεμονίες· βλ. ενδεικτικά Simonescu, D., “Le livre grec en Roumanie”, *Balkanica* VII/2 (1944), σελ. 447-464· Καραθανάσης, Αθ., *Οι Έλληνες λόγιοι στη Βλαχία (1670-1714)* (Θεσσαλονίκη 1982), σελ. 158-172, 238-249.

2. Δεν υπάρχει ειδική μονογραφία ή μελέτη για την ελληνική βιβλιοπαράγωγή του 19ου αιώνα στις Ηγεμονίες. Βλ. ωστόσο Papacostea-Danielopolu, C., “La vie culturelle des communautés grecques de Roumanie dans la seconde moitié du XIXe siècle”, *Revue des Etudes Sud-Est Européennes* VII (1969), σελ. 311-333, 475-493, και Μπελιά, Ελ., «Ο Ελληνισμός της Ρουμανίας κατά το διάστημα 1835-1878. Συμβολή στην ιστορία του επί τη βάση των ελληνικών πηγών», *Δελτίον Ιστορικής και Εθνολογικής Εταιρείας* 26 (1983), σελ. 5-62.

3. Στο Βουκουρέστι και στο Ιάσιο εκδόθηκαν πολλά ελληνικά βιβλία κατά την περίοδο 1830-1860· βλ. Γκίνης, Δ.Σ. – Μέξας, Β.Γ., *Ελληνική βιβλιογραφία 1800-1863. Αναγραφή των κατά την χρονικήν ταύτην περίοδον όπου δήποτε ελληνιστί εκδοθέντων βιβλίων και εντύπων εν γένει Α'-Γ'* (Αθήνα 1939, 1941, 1957), ευρετήριο· Papacostea-Danielopolu, C., *Comunitățile grecești din România în secolul al XIX-lea* (București 1996), σελ. 33-43, 127-132.

4. Για την εξαιρετικά περιορισμένη έκδοση βιβλίων στη Βραΐλα, όπου συνολικά μόλις 9 βιβλία τυπώθηκαν κατά τα έτη 1838-1859, βλ. Drăghici, R. – Bounegru, S., *Tipografii Brăilene* (Brăila 2001), σελ. 7-17, 73-74. Ένα από αυτά τα βιβλία ήταν ο *Αγαμέμνων*, μετάφραση στα ελληνικά του ομώνυμου ιταλικού θεατρικού έργου του Vittorio Alfieri.

5. Πολέμη, Π., *Ελληνική Βιβλιογραφία 1864-1900. Εισαγωγή, συντομογραφίες, ευρετήρια* (Αθήνα 2006), σελ. 18. Ο αριθμός των βιβλίων θα είναι πιθανότατα αρκετά μεγαλύτερος, καθώς, όπως αναφέρει η Πόπη Πολέμη, «είναι διαφορετικός ο βαθμός διάσωσης των εντύπων που προέρχονται από τα εξωελλαδικά τυπογραφεία: οι “διαρροές” εκεί είναι απείρως μεγαλύτερες», βλ. ό.π., σελ. 17.

6. Πολέμη, Π., *Ελληνική Βιβλιογραφία 1864-1900. Εισαγωγή, συντομογραφίες, ευρετήρια* (Αθήνα 2006), σελ. 18. Οι Drăghici, R. – Bounegru, S., *Tipografii Brăilene* (Brăila 2001), σελ. 29, καταγράφουν τουλάχιστον 8 ελληνικά βιβλία που τυπώθηκαν στην Κωνσταντζα.

7. Πολέμη, Π., *Ελληνική Βιβλιογραφία 1864-1900. Εισαγωγή, συντομογραφίες, ευρετήρια* (Αθήνα 2006), σελ. 95, 117, 119, 132, 137. Στοιχεία για τα τυπογραφεία του Γαλατίσου το δεύτερο μισό του 19ου αιώνα στο Păltănea, P., *Istoricul orașului Galați de la origine până la 1918 II* (Galați 1995), σελ. 285-294. Για το παράρτημα του τυπογραφείου Μομφερράτου στη Βραΐλα βλ. Drăghici, R. – Bounegru, S., *Tipografii Brăilene* (Brăila 2001), σελ. 12-13.

8. Drăghici, R. – Bounegru, S., *Tipografii Brăilene* (Brăila 2001), σελ. 74, 78-79, 100.

9. Drăghici, R. – Bounegru, S., *Tipografii Brăilene* (Brăila 2001), σελ. 16.

10. Drăghici, R. – Bounegru, S., *Tipografii Brăilene* (Brăila 2001), σελ. 25-26.
11. Drăghici, R. – Bounegru, S., *Tipografii Brăilene* (Brăila 2001), σελ. 28-32. Βλ. επίσης Drăghici, R., *Cartea greacă la Brăila* [Το ελληνικό βιβλίο στη Βραϊλα] (Brăila 2006), σελ. 26-45, όπου κατάλογος και φωτογραφίες των ελληνικών βιβλίων του Τυπο-Λιθογραφείου Π.Μ. Πεστεμαλτζιόγλου, που βρίσκονται στη Νομαρχιακή Βιβλιοθήκη της Βραϊλας Panait Istrati.
12. Βλ. Drăghici, R. – Bounegru, S., *Tipografii Brăilene* (Brăila 2001), σελ. 29, και Πολέμη, Π., *Ελληνική Βιβλιογραφία 1864-1900. Εισαγωγή, συντομογραφίες, ευρετήρια* (Αθήνα 2006), σελ. 127.
13. Βλ. για αυτό το ζήτημα Rados, L. (επιμ.), *Școlile Grecești din România (1857-1905), restituții documentare* (București 2006), σελ. 149-152, όπου υπάρχει κατάλογος σχολικών εγχειριδίων του 1896. Ένα από τα ελάχιστα σχολικά βιβλία που τυπώθηκαν στη Ρουμανία ήταν το Αλφαβητάριον του Π.Μ. Πεστεμαλτζιόγλου, που κυκλοφόρησε από το ομώνυμο τυπογραφείο στη Βραϊλα το 1878, ενώ γνώρισε και μια δεύτερη έκδοση το 1882· βλ. Drăghici, R. – Bounegru, S., *Tipografii Brăilene* (Brăila 2001), σελ. 32, 91.
14. Βλ. Δημαράς, Κ.Θ., *Ιστορία της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας. Από τις πρώτες ρίζες ως την εποχή μας* (Αθήνα 1964), σελ. 335· Ηλιού, Φ. – Πολέμη, Π., *Ελληνική Βιβλιογραφία 1864-1900. Συνοπτική αναγραφή Α'* (Αθήνα 2006), 1870. 222-223 [σελ. 435]. Για τον συγγραφέα Χαρίλαο Δημόπουλο, δάσκαλο ελληνικών στη Βραϊλα, βλ. Μουλλάς, Π., «Ένας γνωστός άγνωστος. Ο συγγραφέας της Στρατιωτικής ζωής εν Ελλάδι», στο Βαγενάς, Ν. (επιμ.), *Από τον Λεάνδρο στο Λουκή Λάρα. Μελέτες για την πεζογραφία της περιόδου 1830-1880* (Ηράκλειο 1999), σελ. 269-277.
15. Ας σημειωθεί εδώ ότι η έλλειψη συστηματικής καταγραφής της ελληνικής βιβλιοπαραγωγής του πρώτου μισού του 20ού αιώνα δυσκολεύει την προσέγγιση και της ελληνικής εκδοτικής δραστηριότητας στη Ρουμανία.
16. Ας σημειωθεί εδώ ότι ο μεγαλύτερος Έλληνας τυπογράφος, ο Περικλής Μ. Πεστεμαλτζιόγλου, πέθανε στις 30 Μαρτίου 1902.
17. Βλ. Drăghici, R. – Bounegru, S., *Tipografii Brăilene* (Brăila 2001), σελ. 53-54. Το τυπογραφείο «Έθνος» εξέδωσε μόλις 3 βιβλία, εκ των οποίων μόνο ένα στην ελληνική γλώσσα, βλ. ό.π., σελ. 139.
18. Για τα εβραϊκά τυπογραφεία της Βραϊλας βλ. Drăghici, R. – Bounegru, S., *Tipografii Brăilene* (Brăila 2001), σελ. 38-44.
19. Βλ. Μάνεσης, Στ., «Η ελληνική κοινότης Κωνσταντζής Ρουμανίας», στο *Mélanges offerts à Octave et Melpo Merlier II* (Αθήνα 1952), σελ. 110.
20. Για τον ελληνικό Τύπο της διασποράς βλ. Δρούλια, Λ. (επιμ.), *Ο Ελληνικός τύπος 1784 έως σήμερα. Ιστορικές και θεωρητικές προσεγγίσεις. Πρακτικά Διεθνούς Συνεδρίου Αθήνα, 23-25 Μαΐου 2002* (Αθήνα 2005), σελ. 357-474, όπου και πλούσιες βιβλιογραφικές αναφορές. Για τον ελληνικό Τύπο της Ρουμανίας βλ. Οικονομίδης, Δ.Β., «Σημειώσεις διά την ιστορίαν των εν Ρουμανία ελληνικών εφημερίδων και πρώτων βιβλιοπωλείων», *Μνημοσύνη* 6 (1976-1977), σελ. 68-93, και κυρίως Cicanci, O., *Presa de limbă greacă din România în veacul al XIX-lea* (București 1995).
21. Αναλυτικά για τις πολιτικές αντιλήψεις των ελληνικών εφημερίδων της Ρουμανίας και την αρθρογραφία τους βλ. Οικονομίδης, Δ.Β., «Σημειώσεις δια την ιστορίαν των εν Ρουμανία ελληνικών εφημερίδων και πρώτων βιβλιοπωλείων», *Μνημοσύνη* 6 (1976-1977), σελ. 68-93, και κυρίως Cicanci, O., *Presa de limbă greacă din România în veacul al XIX-lea* (București 1995), σελ. 25-153.
22. Βλ. Drăghici, R. – Bounegru, S., *Tipografii Brăilene* (Brăila 2001), σελ. 12-13, 73.
23. Βλ. Μάνεσης, Στ., «Η ελληνική κοινότης Κωνσταντζής Ρουμανίας», στο *Mélanges offerts à Octave et Melpo Merlier II* (Αθήνα 1952), σελ. 109-110.
24. Έργο του Διονύσιου Μεταξά-Λασκαράτου ήταν και το γνωστό σύγγραμμα, πλούσιο σε πληροφορίες για τις ελληνικές παροικίες Ρωσίας-Ρουμανίας, *Ελληνικά Παροικία Ρωσίας και Ρωμουνίας* (Βραϊλα 1900).

Βιβλιογραφία :

	Μάνεσης Σ. , "Η ελληνική κοινότητα Κωνσταντζης Ρουμανίας", <i>Mélanges offerts à Octave et Melpo Mérier</i> , τόμ. II, Αθήνα 1952, 75-116
	Cicanci O. , <i>Presa de limbă greacă din România în veacul al XIX-lea</i> , București 1995
	Păltănea P. , <i>Istoricul orașului Galați de la origine până la 1918, I-II</i> , Galați 1994-1995
	Papacostea-Danielopolu C. , <i>Comunități ile grecești din România în secolul al XIX-lea</i> , București 1996
	Drăghici R. , <i>Bunegru St.</i> , <i>Tipografii Brăilene</i> , Brăila 2001
	Drăghici R. , <i>Cartea greacă la Brăila</i> , Brăila 2006
	Μέξας Β., Γκίνης Δ.Σ. , Ελληνική βιβλιογραφία 1800-1863. Αναγραφή των κατά την χρονική ταύτην περιόδων οπού δήποτε ελληνοιστί εκδοθέντων βιβλίων και εντύπων εν γένει, Αθήνα 1939, 1941, 1957
	Ηλιού Φ., Πολέμη Π. , Ελληνική Βιβλιογραφία 1800-1863, Συνοπτική αναγραφή, Αθήνα 2006
	Οικονομίδης Δ. , "Σημειώσεις διά την ιστορίαν των εν Ρουμανία ελληνικών εφημερίδων και πρώτων βιβλιοπωλείων", <i>Μνημοσύνη</i> 6, 1976-1977, 68-93

Βοηθ. Κατάλογοι

Ελληνικές εφημερίδες που εκδόθηκαν σε ελληνικές παροικίες της Ρουμανίας (Βραΐλα, Γαλάτσι):

Ο *Ερμής-Mercuriu*, Εφημερίς πολιτική, φιλολογική και έμπορική/*Jurnal de politică, literatură și comerțiu*, Βραΐλα, 6-10 Σεπτεμβρίου 1848.

Σύλλογοι, 1873-1893. Η εφημερίδα εκδόθηκε διαδοχικά στο Βουκουρέστι (1873), στη Βραΐλα (10/22 Μαΐου 1873-1877), στο Γαλάτσι (1877-1880) και εκ νέου στο Βουκουρέστι (1880-18/30 Οκτωβρίου 1893).

Ερμής, Βραΐλα, 1873-1876.

Η Αλήθεια, εφημερίς εβδομαδιαία, Βραΐλα, 1874.

Ο *Κώνωψ*, Βραΐλα 1874.

Οί *Λαοί τής Ανατολής*, εφημερίς εβδομαδιαία πολιτική, φιλολογική και έμπορική, Γαλάτσι, 17 Ιουνίου 1876-3 Οκτωβρίου 1876.

Mercuriu-Ερμής, Βραΐλα, Φεβρουάριος-Μάρτιος 1880. Δίγλωσση, στα ελληνικά και στα ρουμανικά, εφημερίδα με διευθυντές τους Ιον C. Lerescu και Σ.Α. Σαράσσογλου.

Η Φωνή τής έλευθερίας, Βραΐλα, 1884-8 Νοεμβρίου 1886. Μη τακτική κυκλοφορία. Συντάκτης και διευθυντής ο Δημήτριος Ν. Φραγκόπουλος.

Άποικος, Βραΐλα, 1 Σεπτεμβρίου 1887-20 Δεκεμβρίου 1887. Εκδότης και διευθυντής ο Άγγελος Βερούκιος (Ζάκυνθος 1848-Αθήνα 1910).

Έλλην, εφημερίς έμπορική, φιλολογική και τών ειδήσεων, Βραΐλα, 1 Ιουλίου 1888-29 Μαρτίου 1889. Διευθυντής Ν. Α. Κουτσαλέξης.

Ποντικός, Γαλάτσι, 1893. Μάλλον σατιρική εφημερίδα.

Μαϊμού, Βραΐλα 1 Ιανουαρίου 1895-3 Ιουλίου 1895. Σατιρική εφημερίδα. Ιδιοκτήτης και συντάκτης ο Διονύσιος Μεταξάς-Λασκαράτος.

Ελεύθερος Λόγος, εβδομαδιαῖον πολιτικὸν καὶ σατιρικὸν φύλλον, Βραΐλα, 3 Ιουλίου 1895-Ιούλιος 1901. Διευθυντής ο Διονύσιος Μεταξάς-Λασκαράτος.

Περιοδικά:

Αποθήκη ποικίλων ὀφελίμων γνώσεων, Βραΐλα, 1 Απριλίου 1864-1 Απριλίου 1865.

Ερμῆς ὁ λόγιος καὶ κερδῶς, Σύγγραμμα περιοδικὸν φιλολογικὸν καὶ ἐμπορικὸν. Εκδιδόμενον δις τοῦ μηνὸς ὑπὸ Κ.Τ. Λαζαρέτου. Ἐν Βραΐλα. Ἐκ τοῦ Τυπογραφείου Τὸ Τρίγωνον. Διευθυνόμενον παρὰ Περικλέους Μ. Πεστεμαλτζιόγλου, 1872.

Ίστρος, Γαλάτσι (τα πρώτα τρία φύλλα), Βραΐλα (το τέταρτο και τελευταίο) 1 Ιανουαρίου 1887-1 Απριλίου 1887. Μηνιαίο έντυπο. Διευθυντής ο λόγιος Δρ. Νικόλαος Δόσιος.

Η Θελξινόη, Σύγγραμμα περιοδικὸν μετ' εἰκόνων δις τοῦ μηνὸς ἐκδιδόμενον, Βραΐλα, 1891. Εκδότης-συντάκτης Μ. Γιαννίκης.

Θάλεια, Κωνσταντζα 1923-1924. Διευθυντής ο λόγιος ιατρός Έκτωρ Σαραφίδης.

Ημερολόγια:

Η Μέλισσα τοῦ Δονάβεως, Ημερολόγιον τῆς Ἐφημερίδος «τῶν Συλλόγων» τοῦ ἔτους 1874. Πρὸς ὄφελος τοῦ ἐν Βραΐλα Ἑλληνικοῦ Φιλομούσου Συλλόγου. Βραΐλα Τύποις Περικλέους Μ. Πεστεμαλτζιόγλου, 1873.

Ημερολόγιον τοῦ ἐν Ρουμανία Ἑλληνισμοῦ ὑπὸ Ἰ. Σολωμοῦ, ἔτος 1929, Κωνσταντζα.